

KONSOLOS (arap. *konsül*, frs. *konsül*), yabancı bir ticâret şehir veya iskelesinde devletinin ticarî menfaatlerini, vatandaşlarının ve tacirlerinin haklarını koruyan, ticâret gemilerine nezâret eden ve bulunduğu memleket makamlarınca da tanınmış idarî ve ticarî vazifeleri bulunan me'mûra verilen isim olup, la-tince *consul* kelimesinin türkçe şeklidir.

Bugünkünden ufak-tefek farklar ile ve başka isimler altında, bâzı eski çağ devletlerinde de mevcut olduğu anlaşılan bu me'mûriyetin menşe'i, daha ziyâde, orta çağda bir kısım italya ve cenubî Fransa şehirlerinde, kara ve deniz ticâreti işlerinde, ihtilâfları halletmek vazifesi ile mükellef ve „tâcirler konsolosu“, „detizciler konsolosu“ gibi isimler ile adlandırılan hâkimlere bağlanmaktadır. Mamafih, XI. asırda Napoli ve Piza gibi bâzı italya şehirlerinde *consul et dux* denilen belediye idârelerindeki âmirler ile de alâkası ileri sürülmektedir. Bu unvan, daha sonra, yabancı memleketlere giden tacirlere refakat etmek, deniz ve ticâret ihtilâflarım yerinde görmek için ihdas edilen ve „deniz aşırı memleketler konsolosları“, „ec-nebî memleketler konsolosları“ adını alan temsilcilere de verildi ki, bu suretle, bu teşkilâtın şark limanlarında ve bilhassa islâm memleketlerinde geniş mikyasta bir ehemmiyet kazandığı görülmektedir.

XII. ve XIII. asırlarda Cenova, Piza, Floransa ve Venedik taraflarından şarkta Filistin, Suriye, Mısır ve istanbul'da *potestas* ve *bailo* denilen ilk konsolosluklar ihdas olundu [bk. mad. BALYOS]. Bu ticâret merkezlerinde, bunlar, tacirlerin mümessilleri vaziyetinde bulunuyor, onların hukukunu ve mahallî hükümetler tarafından verilen imtiyazları koruyorlardı.

İstanbul 'dakiler Bizans imparatorları tarafından verilen imtiyazların muhafazasına itinâ gösteriyor, Cenevizlilerin her sene Kefe 'ye gönderdikleri konsoloslar ise, 14 kişilik bir meclis vâsıtası ile, orayı idare ediyorlardı,
KONSOLOS. 837

Diğer taraftan, Sakız adası da, XIV. asır başlarında imparator Andronik II. tarafından, imtiyazı bir Ceneviz ailesine verildikten sonra, bir konsolos vâsıtası ile, idare edilen kuvvetli bir ticarî merkez olmuş idi.

Müslüman memleketlerinde bu konsoloslara mensup oldukları milletin ileri gelenleri arasında seçilmiş birer rehine nazarı ile bakılmakta idi. Bunlar, kendi hüküm ve nüfuzları altında bulunan yabancıların hareketlerinden ve akdedilen muahedelerin icra ve tatbikın-dan doğrudan- doğruya mes'ûl tutulurlardı. Bu türlü anlaşmaların, ilk zamanlarda, yabancı hükümetler ile değil de, bu temsilci konsoloslar ile akdedilmiş olması, her hâlde, böyle bir telâkkiye yer vermiş olsa gerektir.

Haçlı seferleri esnasında konsolosların ve konsoloslukların ehemmiyeti büs-bütün artmış, bunlar kıymetli bir himaye vâsıtası hâlini almış idi. 1238 'den itibaren Venedikli bir konsolos (= balyos) Mısır'da bulunmakta idi. Saint Louis de şark memleketlerinde konsolosluk te'sis eden ilk Fransa kirali olmuştur. Bu hükümdar, biri Trablus-Şam, diğeri İskenderiye 'de, iki konsolos bulundurmak hususunda, 1251 'de, Mısır Memlûk sultanı ile bir anlaşma yaptı ki, bu konsoloslar sonraları zaman-zaman, napolililerin ve katalonyalıların da konsolosları olmuş idi (krş. Saint-Priest, *Memoires sur l'ambassade de France en Turqaie*, Paris, 1877, s. 277; Francis Rey, *La Protec-tion diplomatique et consulaire dans les e-chelles da Levant et de Barbarie*,

Paris, 1899, s. 108, 113).

Orta çağda konsoloslara verilen salâhiyetlerin mâhiyeti ile hududu, buldukları şehrin ve bunların tabî olduğu memleketlerin hâllerine göre değişiyordu. Ancak, müslüman memleketlerdeki konsolosların diğer yerler-dekilere nazaran daha geniş bir kaza hakkına mâlik olduklarına ve bu kaza hakkının şümulü derecesinin memleketinde konsolosluk ihdasına muvafakat eden hükümdar tarafından tâyin ve tahdit edildiğine şüphe yoktur- Bu devirde Mısır sultanları ile akdolunan muahedelere göre, konsoloslar mahallî me'mûrların himâyesi altında bulunmak üzere, bu ülkede serbestçe dolaşabilir, şahıslarına âit eşyadan gümrük re=mi vermez ve yine şahsî dâvalarında mahallî me'mûrîar tarafından muhakeme edilemezlerdi. Yeni çağda konsolosluk müessesesi, oria çağdaki mâna ve mefhûm üzerine kurulmuş idi. Osmanlı devleti, büyük bir devlet olarak, şarkî Akdeniz ve Karadeniz 'e hâkim olunca, belli-başlı ticâret iskele ve merkezlerindeki Avrupa hükümetleri konsolosları ile türlü temas ve münâsebetlerde bulundu, ticâret ve deniz işleri mevzuunda onları alâkadar eden hüküm ve anlaşmalar başladı. Bu cümleden olmak üzere, İstanbul 'un fethinden sonra, 1460'ta, floransahların Osmanlı hükümeti ile bir ticâret anlaşması akdine ve „emîn" tesmiye edilen konsoloslarını (*bailo*) İstanbul 'da bulundurmağa muvaffak olduklarını, bunun kendi vatandaşları arasındaki ihtilâflarda kaza hakkını kullanmağa salâhiyetli bulunduğunu misâl olarak zikredebiliriz (Francis Rey, *ayn. esr.*, s, 115; Noradounghian, *Recueil d'Actes internationaux de l'Empire Ottoman*, Paris, 1897, I). Bununla beraber Osmanlı imparatorluğunda, ilk defa, bugünkü mânası ile

ve sarahatle konsolosluk teşkilât ve hükümlerinin Fransa ile ve Kanunî Sultan Süleyman zamanında teessüs etmiş olduğu söylenebilir: Bu hususta ilk vesika, evvelce Mısır memlûk sultanları ile Fransa arasında kararlaştırılmış olup, iskenderiye 'deki fransız-ların ve katalonyalıların konsolosuna tanınan hakların 6 muharrem 935 (1528) 'te osmanlı pâdişâhı tarafından da tasdikına ve bu keyfiyetin alâkadarlara tebliğine mütedair bulunan „hukm-i şeriftir." Buna göre, konsolos, idare ve nezâreti altında bulunan vatandaşlarının, her hangi bir zarara uğradıkları takdirde, mahallî makamlara şikâyetlerini aksettirecek, kendi aralarındaki ihtilâfları hail, vasiyetnameleri ahkâmını infaz ve metruk eşyalarını kabul ve tesellüm edecek, şahsî yiyecek ve giyeceğini tedârik v.s. gibi hususlarda da tam bir serbestiye mâlik bulunacak idi. Diğer taraftan konsololuğa tabî gemiler hiçbir suretle zapt ve müsadere edilemeyecek, resmî sıfatı hâiz buldukça hak ve salâhiyetleri tahdit olunamayacak ve kendisi de nezâret altında bulundurulmayacak idi (krş. ve tafsilât için bk. Baron de Testa, *Recueil des traites de la Porte Ottomane*, Paris, 1864, I, 23 v. dd.; *Kapitülasyonlar*, trc. Macar İskender ve Ali Reşad, İstanbul, 1330, s. 49 v.dd.). Sonradan receb 941 (1535) muahedesinde, Fransa 'nın İskenderiye 'den başka dilediği yerlerde de konsolos bulundurmak hakkı tanınmış ve bunların Fransa kiralının tebeası olan tüccar ve vatandaşların aralarındaki hukuk ve ceza dâvalarını, kendi kanun ve âdetlerine göre, rü'yet etmeğe salâhiyetleri kabul olunmuştur ki, bundan Fransa konsolos ve vatandaşlarının „hâric ez memleket" sayıldığı mânası çıkmaktadır (konsoloslara âit tesbit edilen diğer hükümler için bk. yukarıda mezkûr eserler ve Charriere, *Negotiatlon de la France dans le Levant*,

Paris, I, 285 v. dd.). 1557 'den itibaren, Fransa konsolosları Haleb 'de ve daha başka yerlerde yerleştiler (krş. Saint-Priest, *ayn. esr.*, s. 582). İngiltere ile 1580 'do bir

838 KONSOLOS.

ahidnâme yapıldığı zaman, bu devletin İskenderiye, Trablus-Şam, Cezayir, Tunus, Trablus-garp ve diğeryerlere konsolos tâyin edebileceğı kararlaştırıldı ve 1583'te, ilk iki ingiliz konsolosu, İskenderiye ve Suriye limanlarında vazife aldılar (bk. Ahmed Refik, *Türkler ve kraliçe Elisaheth*, İstanbul 1932, s. 21; A. N. Kurat, *Türk-İngiliz münasebetlerinin başlangıcı ve gelişmesi*, Ankara, 1953, s. 64). Bu devletin konsoloslarına âit hükümlerin, 1010 cemâziyelâhır sonları (1610) tarihli ahidnâme-de, daha ziyâde tafsil ve tasrih edildiğini görüyoruz : Elçinin malûmatı olmaksızın, ingiliz konsoloslarının hapsedilip, evlerinin mühürlenemeyeceğı, ingiliz tacirleri gibi, Flandre tacirlerinin de ödedikleri konsolosluk hakkına Fransa konsoloslarının müdâhele edemeyeceğı, kendi aralarındaki ihtilâfları ingiliz konsoloslarının hail ve fasl edecekleri hususları bu ahidnâmeye dercedildi (krş. Feridun Bey, *Münşeat*, II, 474 v. dd.). Aynı şekilde Avusturya hükümeti de, 1606 muahedesini takiben, Akdeniz iskelelerinde konsoloslar bulundurmak müsâadesini talep etti ve 1615 tarihli ahidnâme-de (madde 10), bu husus tesbit edilerek, imparatorun bayrağı altında Osmanlı memleketlerine gelen tacirlerden bu konsolosların yüzde iki konsolosluk hakkı alacakları kararlaştırıldı (Başvekâlet arşivi, *Nemçelü ahidnâme-mesi defteri*, 57/1, s. 10 ve F. Rey, *agn. esr.*, s. 145). Bu hususta daha vazıh bir hüküm Pasarof-ça ticâret ahidnâmesinin bir maddesinde (madde 5) derpiş edilmiş, Osmanlı devletinin Akdeniz

sahillerinde ve adalarında diğer devletler konsoloslarının buldukları iskelelere, Avusturya elçilerinin talebi ile, konsolos tâyininin caiz olup, ellerine sened verileceği ve mahallî makamlara, bunları himaye ve siyânet etmeleri için, tenbihat yapılacağı tasrih olunmuş idi (krş. *agn. defter*, s. 64).

XVII. arasında, hemen-hemen aynı iskelelerde, bunlardan başka Venedik, Hollanda ve İsveç konsolosları görüldüğü hâlde, Rusya ve Lehistan ile yapılan ahidnâmelerde bu devletlerin Osmanlı memleketlerinde konsolosluk ihdas etmeleri hakkında bir talep ve teşebbüslerine rastlanmamaktadır. Rusya, bu arzuyu ancak Küçük Kaynarca muahedesi sırasında (1188 = 1774) izhâr etmiş ve bu ahidnâmenin 11. maddesine göre, Rusya lüzumlu olan her yerde, bâz: muafiyetleri hâiz konsolos veya vekillerini buldurmak hakkını kazanmış idi (Başvekâlet arşivi, *Rusya ahidnâmesi defteri*, 83/1,5. 144). Bu devlet çok geçmeden (1195 = 1781) bir me'mûrunu, bu maddeye dayanarak, Eflâk, Buğdan ve Bucak memleketleri için konsolos tâyin ve bunun Yaş ve. Bükreş kasabalarından birinde ikamet etmesini talep etti (*agn. defter*, s. 157).

ilk zamanlarda her hangi bir devlet konsolosu, başka devlet tüccar ve tebeasının, icâbında iki tarafın muvafakati ile, vekâleten işini görmekte, idi. Bâzan da bir takım sebepler ileri sürerek, o yabancı devlet tebea ve tacirlerinin ödedikleri konsolosluk hakkının kendine âit olduğunu iddia ediyordu, öteden beri, Fransa, İngiltere ve Hollanda 'nın Ege denizi 'ndeki adalar ve iskeleler ile Sakız, Kıbrıs gibi yerlerde bulunan ve Osmanlı devleti tebe-asından olan hıristiyanların

konsolosluk vazifesi görmeleri keyfiyeti daha uzun müddet devam etti. Buralardaki bir kısım zengin ve mülk sahibi hıristiyan yerlilerin, bu devletler ve konsoloslarına tanınan hak ve imtiyazlardan faydalanmak ve onların himayesine girmek için, bu unvanı almaları türlü yolsuzluklara sebep oluyor, bâzan bu devlet tacirleri ile yerli konsolos arasında ihtilâf ve şikâyetler zuhur ediyor, bâzan da onları tanımadıkları görülüyordu (Başvekâlet arşivi, *Fransa defteri*, 26/1, var. I ve 4). Bu ve buna benzer mülâhazaların te'siri ile, Bâbıâî, XVII. asır nihayetlerinde, Sakız, Kıbrıs ve diğer yerlerdeki fransız, ingiliz ve hollanda konsoloslarının bundan sonra, „kendi milliyetlerine mensup kimselerden olması" yolunda bir karar almış ve h. 1106 senesinde, bu yerlerin kadı ve muhafızlarına şiddetli emirler vermiş ve İstanbul 'daki elçilerine de bunu bildirmiş idi (Başvekâlet arşivi, *Felemer.klü ahidnâmesi defteri*, 22/1, s. 2).

Konsoloslara Osmanlı devletince tanınan ve 1740 'ta fransızlar ile yapılan muahededden örneğini naklettiğimiz ve »kapitülasyon" denilen hak ve imtiyazlar, konsoloslar ile dâvası olanların divân-ı hümâyûnda dinleneceği, vatandaşlarından birinin vefatı vukuunda malının konsolos marifeti ile, vârislerine verileceği, Osmanlı memleketlerinde alış-veriş, kefalet ve diğer hususlarda konsolosların kadıya müracaat ile, tescil talep edip, hüccet alabilecekleri, yabancılara âit esirler mevzuunda konsolosun sözünün dinleneceği, vatandaşlarının arasındaki ihtilâfları, kendi kanunlarına göre, konsolosun halledeceği, konsoloslar ile murafaa talep eden Osmanlı tebeasının onların tercümanları ile mürâfaâ olabilecekleri, konsolos kapılarının emniyeti için, «yasakçı" istihdam edebilecekleri, kendi tacirlerinden

konsolosluk hakkı alacakları, harâc ve „kasâbiye" den, örfî tekâlûften muaf olacakları gibi hususlar idi (tafsilât için bk. *Mu-âhedât mecmuası*, I, 8, 13, 14, tür. yer.; II, 4, tür. yer.; III, 76 ve tür. yer.; Testa, *agn. esr.*, I, 186; Noradounghian, *agn. esr.*, I, 70, KONSOLOS. 839

277 v. dd.; *Kapitülasyonlar*, s. 240 v. dd.; M. d'Ohsson, *Tableau general de VEmpire Otho-man*, VII, 506; I. H. Uzunçarşılı, *Merkez <ve bahriye teşkilâtı*, s. 56, 269, 301; Başvekâlet arşivi, *Tercümân-ı düvel defteri*, müteferrik

SOXIX.

asırda, konsolosluk müessesesi daha büyük bir ehemmiyet kazandı ve bir çok ihtilâflara ve müzâkerelere mevzu oldu. Rusya 'nın Eflâk ve Buğdan 'da konsolos bulundurmamak istemesinin mahzurları düşünülerek ve ahidnâmenin buna dâir maddesinin Rusya ticâretine esâs ve mikyas olacak Fransa ve İngiltere devletlerinin konsolos ikame ettikleri yerler demek olacağı ileri sürülerek, evvelâ reddedilmesi, sonra kabul zorunda kalınması, daha sonra Avusturya 'nın da bu harekete imtisâlen, buraya tâyin ettiği bir me'mûru için, konsolosluk berâtı talep etmekte isrâr göstermesi, buna misâl olarak zikredilebilir (Cevdet, *Tarih*, İstanbul, 1309, II, 144 v.d., 291). Diğer taraftan Avrupa devletleri, ticarî ehemmiyeti hâiz olmayan iskelelerde, yerlilerden konsolos ve konsolos vekilleri bulundurmakta ve bunlara fahrî konsolosluk berâtı verdimekte devam ettiler. Bu gibi konsoloslar, bir iş yapmadıkları hâlde, hem kendileri, hem mensupları „mahmî" sıfatı kazanarak, suiistimal yoluna saptılar. Konsolosların birbirleri ile rekabet edercesine ve para mukabilinde „mahmî vesikası" vermeleri bu asırda

akdedilen muahedelerde Bâbıâlinin müsâadesi olmadıkça osmanlı tebeasına himaye berâtları verilmiyeceği ve konsolosların bunları gizli veya açık bir şekilde himaye etmiyecekleri hususu derc-edilmesine rağmen, aynı hâlin devam etmesi, 1862 'de sadrâzam Alî Paşa 'nın büyük devletler elçilerine bir nota vererek, meseleyi bütün çıplaklığı ile ortaya koymasına sebep oldu. Bunda ecnebi ticâreti mevcut olmayan bir çok yerlerde, sâdece yerlileri himaye için, konsolosluklar teşkil edildiği, konsolos vekili sıfatını ihraz eden bu adamların mahmîler ve tercümanlar peyda etmek ve mahallî hükümet ile bozuşmak suretiyle ehemmiyet kazanmağı vazife addettikleri ve Osmanlı tebeası olmaktan mütevellit bütün tekâliften kurtulmak hususunda ileri sürdükleri iddiaların bir çok mahzurlar davet ettiği bildiriliyordu. Ertesi sene (23 safer 1280 = 9 ağustos 1863) yapılan konsoloslar nizâmname'si, bu yolsuzlukları kısmen önleyebildi ve konsolosların kullanabilecekleri müstahdem sayısını tesbit etti ise de, ecnebi imtiyazlarından faydalanmak isteyen bâzı yerliler, bundan sonra, tâbiyet değiştirmek yoluna gittiler. Bundan beş sene sonra da (1868), ecnebi devletler baş-konsolosları ile konsolosları ve konsolos vekilleri nâmına, gelecek eşya hakkında gümrükçe yapılacak muameleyi bildiren bir nizâmname tertip edildi (tafsilât için bk. Fraşerli Mehdi, *imtiyâzât-ı ecne-biyenin tatbikât-ı hâzırası*, Samsun, 1325, s. 35 v. dd., 147 v. dd., ve tür. yer.). Ahidnâmelerde yabancı bir devlete mensup iki tebea arasındaki hukukî ve ticarî dâvaların Osmanlı memleketlerinde mevcut konsolos mahkemelerinde görüleceğine dâir hükümler bulunduğu gibi, yine bunlar arasındaki ceza dâvaları da tatbikatta mensup oldukları konsolosluğun

kaza hakkına dâhil sayılırdı ki, ceza işlerinin konsolosluk mahkemelerine havalesi, hâkimiyet hakkına dokunmak gibi manevî zarardan başka, memleketin asayişini muhafaza bakımından da, büyük mahzurlar tevliid eylemiş idi. Diğer taraftan iki ayrı memleket mensup yabancı arasında zuhur eden ihtilâflar da, hakkında dâva açılanın mensup olduğu konsolos mahkemesinde görülüyordu (tafsilât için bk. Fraşerli Mehdi, *ayn, esr.*, tür. yer.). Konsolosluklara âit bu hükümler son zamanlara kadar aşağı yukarı devam etti (muhtelif devletlere âit konsolosluk şartları hakkında tafsilât için bk. *Resâil-i ahdiye meın.*, İstanbul, 1275; bu asrın sonlarında, Osmanlı devleti nezdindeki başkonsolosları,

konsolos ve konsolos vekilleri için bk.

Sâlnâme-i nezârei-i hâriciye, İstanbul, 1302). Ancak 1897 Osmanlı—Yunan muharebesinden sonra akdedilen İstanbul muahedesinde yeni bir konsolosluk mukavelesi ile, yunan konsoloslarının hâiz oldukları gümrük muafiyetlerinin tâyin ve tahdidi, hukukî ve ticarî meselelerde Osmanlı mahkemeleri tarafından yunan konsolosları hakkında çıkarılacak ilâmât ahkâmının tenfizi, muhtelit dâvalarda konsolosluk me'mûrları, âit oldukları mahkemeye gitmedikleri hâlde, alınması lâzım gelen şartların tavzihi v. b. gibi meselelerde, bir çok imtiyazlar hafifletildi (krş. *ayn. esr.*, s. 342). Lozan muahedesini, adlî kapitülâsyonların ilgâsı ile de, konsolosluk müessesesi milletler arasında eârî normal mâhiyetini iktisap etti.

Osmanlı devleti konsoloslarına *şehbender* denilmekte idi. XVIII. asrın sonlarına kadar, böyle bir müessese kurulmamış, fakat Selim III. devrinde, Avrupa devletleri ile siyâsî ve ticarî münâsebetler artınca, bu ihtiyâç

kendini göstermiş idi. 1217 (1802) 'de pâdişâha verilen bir takrirden, bu husus mufassal bir şekilde izah edilmiş, yapılan ahidnâmelerde Osmanlı devletinin icâp eden yerlere şehbender tâyin edebileceği tasrih edildiği cihetle, bir müddetten beri Osmanlı tebeasının Avrupa ticâretine evvelkinden fazla rağbet etmesi ve temasların

84o **KONSOLOS — KONSTANTİN.**

artması göz önünde tutularak, bu türlü tüccar, ziyaretçi ve diğer devlet tebeasının işlerini görmek maksadı ile, ahidnâme hükümlerine tevfikân, Sicilyateyn tarafından şehbender nasbedilmesi lüzumu belirtilmiş, bu takdirde aynı zamanda bunun elde edeceği havadisleri gizlice bildireceği anlaşılan bu işi yapabilecek reayadan birisi aranmış idi. Venedik mukase-mesinden sonra, Akdeniz ticâretinin başka bir şekle girdiğini tebarüz ettiren bu takrirden, bundan sonra Venedik sahilleri ile Ankona ve Triyeste gibi iskelelere, şehbender ünvanı ile, münâsip me'mûrlar gönderildiği takdirde, ticâretin inkişâf edeceği anlatılmış ve bu keyfiyet pâdişâh tarafından da kabul edilmiş idi (krş. Başvekâlet arşivi, *Şehbenderlik defteri*, I, var. 2). Bunun üzerine Malta 'ya şehbender olarak, Todoraki, Marsilya 'ya Selânikli Dimit-rios ve Triyeste'ye de Kiryaki Todori tâyin olunmuş ve kendilerine birer mufassal talimatname verilmiş idi. Bu talimatname cümlesinden olarak, devletin bayrağı ile seyr-ü sefer eden gemilerin her bakımdan himaye ve siyâ-netine çalışılması, bu bayrağın şeref ve itibârının korunması hususunda bütün tedbirlerin alınması, Osmanlı tebeası ile diğer devlet te-beası arasında zuhur edecek ihtilâflarda şehbenderin Osmanlı tebeasının işini üzerine alması, Avrupa ahvâlini etrafı ile tetkik ederek, e'de edeceği havadis ve malûmatı vaktinde riyaset

makamına şifre ile bildirmesi, sanık olarak bulunduğu memleket zabıtası tarafından hapsedilen Osmanlı tebeası için, Osmanlı topraklarındaki diğer devlet konsoloslarının bu gibi ahvâlde takındıkları tavır gibi hareket ederek, bu kimsenin kendisine teslim olunmasını taîep ile, evinde mevkuf bulundurması ve iktizâ ederse te'dibi için İstanbul 'a göndermesi gibi hususları sayılabilir (krş. *ayn. defter*, var. i). Bu sıralarda, bu şehbenderlere bâzan konsolos da deniliyordu (1218 'de Cenova ve Marsilya iskelelerine, 1222'de İspanya 'nın Cadix iskelesine konsolos tâyin edildiği hakkında bk. *ayn. defter*, tür. yer.). Ekserisi rum tebeadan olarak, muhtelif yerlere tâyin edilen bu şehbenderlerden başka Osmanlı tebeasından olmayan bâzı yerliler de başşehbender, şehbender ve şehbender vekili tâyin olunmakta idi (bk. *ayn. defter*, s. 24, 26, 32 ve tür. yer.). Bâbıâlînin 1839 'da İran 'in Erzurum, Trabzon ve Bagdad 'da bulundurduğu gibi, Osmanlı devleti tacirlerinin işlerine bakmak üzere de, Tebriz 'e bir şehbender tâyin ettiği ve bu maksat ile lâzım gelen tedbiri alması için şark canibi ser-aske-ri vezîr Hafız Paşa 'ya emir verildiği görülüyor (krş. *ayn. defter*, s. 32). Bâbıâlî bu karan daha sonra Rusya ve Hindistan iskelelerine de teşmil etti ve XIX. asır ortalarından itibaren müslüman tebeadan da şehbender tâyinine başladı. Mamafih bâzı Avrupa ticâret merkezlerinde, yabancılardan şehbender ve fahrî şehbender tâyini keyfiyeti çok defa talep ve icra edilen bir mevzu olarak kaldı (tafsilât için bk. *Şehbenderlik defteri*, II, III, tür. yer.). Bu asrın ikinci yarısında, yeniden ihdas edilenler arasında Palermo, Sohum, Berlin, Zanta, Münich şehbenderliklerini ve kaybedilen veya istiklâllerini elde eden memleketlerden Tırhala, Podgoritsa, Dubnitsa,

Kars ve Yenişehir gibi yerlerdeki zikretmek mümkündür (tafsilât için bk. *Şehbenderlik defteri*, I, 130; II, III, tür. yer.).

B i b l i y o g r a f y a : K. Kapp-Herr, *Ba-ialus, Potestâ und Consules* (*Deutsche Zeitschrift für geschichte-zwissenschaft*, Frei-burg, 1895), I; L. Halphen, *Consul, con-sul et dux, consul rcmanorum* (*Melangeş d'archeologie et d'histoire*, 1906, XXVI); De Laigue, *L'institution consulaire et son passa historique* (*Revue d'histo;re diplomctique*, Paris, 1890); G. Salles, *L'inst'.tution des Con-salats* (Paris, 1897); Cappello, *Les ccnsu-lats et les bailages de la Republiqae de Venise* (*Revue de droit International et de legislation ccmparee*, Bruxelle, 1897); A. Schaube, *Storia del commercio dei populi latini del Mediterraneo sino aile fine delle crociate* (Torino, 1915); Belin, *Des Capita-lations et des traites de la France en Orierd* (Paris, 1870); Aliotti, *Des Français en Tur-qaie* (Paris, 1900); Regine Pernoud, *Les villes marchandes aux XIV. et XV. siecles* (Paris, 1948), s. 57 ; F. Barel, *De Toriğine et des fonctions des consuls* (Petersburg, 1807); Ch. de Martens, *Le Cuide diplcma-tique* (Leipzig, 1866), s. 200 v.d. (M. TAYYİB GÖKBİLGİN.)